

GLANT TIBOR

egyetemi docens
Debreceni Egyetem, Bölcsészettudományi Kar,
Angol-Amerikai Intézet, Észak-Amerikai nem önálló Tanszék
glant.tibor@arts.unideb.hu

AZ AMERIKAI FELSOÓKTATÁSRÓL, MAGYAR SZEMMEL

Ma Magyarországon vajmi keveset tudunk az amerikai felsőoktatásról, annak történetéről és problémáiról. Ez nagymértékben a kommunista örökségnek tudható be, hiszen 1945/47 és 1989 között az amerikanisztika a „tűrt” és a „tiltott” közti szürke zónába szorult. Ezért az amerikai felsőoktatásról alkotott képünk túlzottan is támaszkodik a média torz tükrére (filmek, apokaliptikus tudósítások). Tanulmányunkban először ránézünk a számokra és a rendszer működésére (állami és magánegyetemek, tandíj, a sport szerepe stb.), áttekintjük a felsőfokú oktatás történetét és preferenciáit a gyarmati kortól napjainkig, majd röviden felvázoljuk, hogy látták, mit is mondtak ugyanerről azok a magyar utazók, akik ezt 1945 előtt még szabadon megtehették. Ezt követően elemezzük a jelenleg folyó vitákat és azok politikai dimenzióit. Zárásként – személyes tapasztalatok alapján – értékeliük a jelenlegi helyzetet, és felvázoljuk a felsőoktatással kapcsolatos problémák szerepét a jelenlegi elnökválasztási kampányban.

Kulcsszavak: felsőoktatás, Egyesült Államok, reformok, egyetemi rangsorok, tandíj, generációs ellentétek

AMERICAN HIGHER EDUCATION: A HUNGARIAN PERSPECTIVE. In Hungary, higher education in the United States has long been a stepchild of American and education studies alike. For half a century, between 1945/47 and 1989, anything positive about the US hovered in the gray zone between “banned” and “tolerated” in communist Hungary. Therefore, our image of American tertiary education relies too heavily on its media representations, which is a clearly distorted mirror. In this paper a short look at the current numbers is followed by a historical overview of the evolution of higher education since the colonial period, a cursory look at how Hungarians saw these developments until 1945, and a review of the current debates. It concludes with a personal take on both higher education and its role in the current presidential election campaign by the author.

Keywords: higher education, United States of America, reforms, ranking of universities, tuition fee, generational contradictions

Beérkezett: 2020.01.15.
Közlésre elfogadva: 2020.05.22.
Copyright GERUNDIUM

A média torz tükre(i)

Az amerikai felsőoktatási rendszert nehéz áttekinteni, elsősorban azért, mert a számunkra legelérhetőbb és legkönnyebben fogyasztható médium, a film (beleértve a televíziót és a netes sorozatokat) által közvetített kép szürreális világba visz minket. Egy „igazi” avagy „tipikus” amerikai iskola ebben a „mátrixban” háborús zóna, fémdektorokkal, drogkereskedőkkel, faji konfliktusokkal, és csak egy (vietnami vagy iraki) háborús veterán (esetleg egy feltűnően csinos tanárnő) tud rendet tartani. Sokszínű háttérük és nyilvánvalóan egymástól jelentős mértékben eltérő képességeik és motiváltságuk ellenére a gyerekek mind jók, csak a „rendszer” nem képes őket megfelelően kezelni. Az egyetemi kampuszokon továbbá folyamatosan szexpartik vannak, és csak a sportolóknak jön be az élet. Kevés kivételtől eltekintve (például dr. Szöszi) a lányok vagy elhódítandó „trófeák” vagy „biodíszletek” (pomponlányok). Az elmúlt két évtized egyetlen jelentős előrelépést hozott: korábban a szexuális kisebbségekhez tartozó diákokat kigúnyolták, mostanában ez már nem így van, sőt esetenként ők a hősök.¹

Hasonlóan egyoldalú képet kapunk a nyomtatott és elektronikus sajtóból, bár más felhangokkal. Ebben az erősen balos, mainstream média által fenntartott „mátrixban” a kampuszokon tombol a rasszizmus, a szexizmus, és „biztonságos helyeket” („safe space”) kell létrehozni az így áldozattá váló diákok számára. Az egyetemre menő lányok egyegyedét megerősszakolják, vagy megpróbálják megerőszakolni egyetemi éveik során. Ráadásul örült fegyvermániások halomra lövik diáktársaikat, látszólag minden ok nélkül. A jobbos média által fenntartott „ellenmátrixban” viszont hiperérzékeny „hópihék” („snowflake”) zokognak „áldozati pózban” minden sarokban az őket ért, vélt sérelmek miatt, miközben a „libsik” – középkori inkvizítorként – tűzzel-vassal üldözik a szólás-szabadságot, és persze a klasszikus fehér szerzőket és a republikánus közszereplőket.

Ha ez mind igaz volna, épeszű szülő nem adná be lánygyermekét egyetlen amerikai egyetemre sem, és a pszichiátria volna a legkeresettebb szakma Amerikában. Ebben az esszében – erősen szubjektív szemüvegen át – vázlatosan áttekintjük és értékkeljük az amerikai felsőoktatás történetét és jelenlegi helyzetét, és választ keresünk arra a kérdésre is, hogy miért ennyire rossz az amerikai kultúra egyik zászlóshajójának (az oktatási rendszernek, s ezen belül a felsőoktatásnak) a „sajtója.”

Az oktatási rendszert azért nevezzük „zászlóshajónak”, mert az amerikai nemzeti identitás alakításának és a bevándorlók asszimilálásának egyik leghatékonyabb eszköze. Ez már az előző századforduló magyar utazóinak is feltűnt. 1914-ben így számolt be

¹ Az 1955-ös *Blackboard Jungle* „vezette be” a veteránból lett tanár toposzát, később pedig még maga Walker, a texasi kopó is beugrott tanítani egy különösen problémás osztályba. A szexi tanárnénis filmek ikonikus darabja a *Bad Teacher* (2011), Cameron Diazzal. Az *Amerikai pite* és *Doktor Szöszi c.* filmeket (valamint azok német remake-jeit, pl. *Fákjú, tanár úr*) a magyar televíziós csatornák havi rendszerességgel vetítik, ezért ezeket itt nem soroljuk fel. A szexuális kisebbségek régóta esedékes „rehabilitációját” a *Glee* (2009–2015) című tv-sorozat kezdte el.

a témáról amerikai missziós körútjának összefoglalásában Raffay Sándor, a későbbi evangélikus püspök és felsőházi tag: „*Gazdagnak lenni s amerikaiak látszani: minden bevándorlónak is vágya s törekvése. Ennek pedig első kelléke az angol nyelv tudása. Ezért is az elangolosodás folyamata feltartóztathatatlan.*” Az amerikai magyarok második generációja már csak angolul beszél. A „*mi véreink kint maradásának nem a jólét [...], hanem a gyermekek az okai*”, mert ők nem akarnak hazatérni. A „*kivándorlásnak nem az ügynökök a legfőbb apostolai, hanem azok a levelek, amelyekben a kintlévők sokszor túlzó hetvenkedéssel rajzolgatják az újvilág mennyei viszonyait*”. A vádakkal ellentétben az amerikai magyarság „*nem hazafiatlan*”, de „*azzá válik, ha elbanyagoljuk*”.² A Raffay által felvetett problémák a mai napig meghatározzák a magyar diákok, oktatók, utazók és kivándorlók Amerikáról alkotott képét.

A számok tükrében

Jelenleg (a legfrissebb, 2018-as adatok szerint) az Egyesült Államokban mintegy 4300 akkreditált felsőoktatási intézmény működik: 1600 állami, és 2700 magánintézmény. Ezekben csaknem 20 millió diák tanul, háromnegyedük állami egyetemen.³ A nemzetközi hallgatók összlétszáma (szintén 2018-as adat) 1,1 millió fő, a külföldön (is) tanuló amerikaiaké 330 ezer fő.⁴ A *New York Times* már 2017-ben elsiratta a „*fokozatosan eltűnő amerikai posztgraduális hallgatókat*”, hiszen már akkor a külföldiek tették ki a doktori képzésben regisztrált diákok 80%-át.⁵ A legdrágább magánegyetemen (Columbia, Harvey Mudd, Chicago) csaknem 60 ezer dollár éves tandíjat kell fizetni, a legdrágább állami egyetemen (University of Michigan, Ann Arbor: más államból érkezőknek) megközelítőleg 50 ezret. A tíz legdrágább állami egyetem közül hat kaliforniai (min. 42 ezer dollár tandíjjal). Hatezer dolláros tandíjjal az Utah állambeli Brigham Young University a legolcsóbb magánegyetem.⁶ Az *U. S. News & World Report*

² RAFFAY Sándor, *Útirajzok Amerikából* (Budapest: Ifj. Kellner Ernő könyvnyomdája, 1914), 38, 42 és 51. A kontextust lásd GLANT Tibor, *Amerika, a csodák és csalódások földje. Az Amerikai Egyesült Államok képe a hosszú XIX. század magyar utazási irodalmában* (Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó, 2013), 204–206. A szövegben, zárójelben az eredeti idézetek pontos helyét adtam meg.

³ JOSH MOODY, „A Guidetothe Changing Number of U. S. Universities” in *U. S. News & World Report* online, 2019. február 15. <https://www.usnews.com/education/best-colleges/articles/2019-02-15/how-many-universities-are-in-the-us-and-why-that-number-is-changing>. Hozzáférés: 2020.05.15.

⁴ *Open Doors 2019* (2019. november 18.) <https://www.iie.org/Research-and-Insights/Open-Doors>. Hozzáférés: 2020.05.15. Ez a washingtoni Institute of International Education nevű szervezet éves jelentése.

⁵ NICK WINGFIELD, „The Disappearing American Grad Student” in *New York Times*, 2017. november 3. <https://www.nytimes.com/2017/11/03/education/edlife/american-graduate-student-stem.html>. Hozzáférés: 2020.05.15.

⁶ *Highest and Lowest Tuitions of Ranked US Colleges & Universities* (2019. július 1.) <https://college-education.procon.org/highest-and-lowest-tuitions-of-ranked-us-colleges-universities>. Hozzáférés: 2020.05.15.

egyetemi rangsorában ezek mind top 100-as intézmények.⁷ A legfrissebb, 2020-as (szakmai) rangsort a Princeton vezeti, holtversenyben harmadik a Columbia, az MIT és a Yale, és megosztva hatodik a Stanford, a Chicago és az University of Pennsylvania. Az első 20 között egyetlen állami egyetem van (University of California–Los Angeles, a 20. helyen), az első 25-ben pedig négy (két további kaliforniai és a fentebb említett Ann Arbor). A magánegyetemek tandíja fix, az állami egyetemeken az adott állam lakosai mintegy egyharmadát fizetik az államon kívülről érkezett hallgatókra kivetett tandíjnak. Az oktatás összköltségébe beleszámolják az egészségbiztosítást és a szállást-étkeztetést is: ez a Harvard jogi programjában például az 56 ezer dolláros tandíjat 100 ezer dollárra viszi fel. A diákok erre a teljes összegre vesznek fel hitelt.⁸

Magán- és állami egyetemeken egyaránt léteznek tanulmányi, művészeti és sport-ösztöndíjak, valamint külföldi diákokat támogató pénzügyi konstrukciók. Számos államban kvóta szabályozza a nem fehér hallgatók arányát, és az amerikai öslakos felmenőkkel bíró hallgatók jelentős kedvezményeket kapnak („*American Indian tuition waiver*”). Az amerikai egyetemek láthatóságát a nagyvilágban elsősorban a tudományos teljesítményük határozza meg, a hazai piacon viszont legalább ennyire fontos a sport – és az azzal járó televíziós jogdíjak és reklámbevételek – szerepe. Ezért számos ismert amerikai egyetem legjobban fizetett munkatársa az amerikaifoci-csapat (TCU) vagy a kosárcsapat (Duke) edzője. Nyolc egyetemi focicsapat stadionja egyaránt több mint 100 ezer nézőt képes fogadni,⁹ míg a legnagyobb NFL-stadion 90 ezret. (A chicagói Soldier Field teljes kapacitása például „mindössze” 61 500 fő). Augusztustól januárig a szombati sportközvetítések túlnyomó többségét az egyetemi focimeccsek teszik ki, a focidöntők („*Bowl season*”) meccsei főműsoridőben futnak. Ugyanezek a csatornákon márciusban pedig szinte csak egyetemi kosárdöntőket adnak („*March Madness*”).

Az amerikai egyetemekről – Magyarországgal ellentétben – nincs, és soha nem is volt kitiltva a pártpolitika. Az egyik legeredetibb és magyar szemmel nézve legtanulságosabb politikai hagyományuk az, hogy neves politikai közszereplőket hívnak meg az egyetemi tanévzáróra, nyilvános előadást tartani. A „*commencement speech*” kultúrájának ikonikus példája George C. Marshall külügyminiszter 1947. június 5-i, harvardi beszéde, melyben meghirdette a Marshall-tervet (Európa második világháború utáni gazdasági újjáépítéséről).

⁷ 2020 Best National University Rankings. <https://www.usnews.com/best-colleges/rankings/national-universities>. Hozzáférés: 2020.05.15.

⁸ Emma KERR, „10 Most, Least Expensive Private Colleges” in *U. S. News & World Report* online, 2019. szeptember 9. <https://www.usnews.com/education/best-colleges/the-short-list-college/articles/10-most-least-expensive-private-colleges>; valamint: *Wall Street Journal/Times Higher Education College Rankings 2020*. https://www.timeshighereducation.com/rankings/united-states/2020#!page/0/length/25/sort_by/rank/sort_order/asc/cols/stats. Hozzáférés: 2020.05.15.

⁹ Anthony CHIUSANO, „The 25 Biggest College Football Stadiums in the Country” in *NCAA.com* 2019. szeptember 25. <https://www.ncaa.com/news/football/article/2018-07-30/25-biggest-college-football-stadiums-country>. Hozzáférés: 2020.05.15.

Az amerikai felsőoktatás tehát – ilyen-olyan okokból – állandóan a média figyelmének középpontjában áll. Ez azért is van így, mert az amerikaiak hagyományosan nagy gondot fordítanak az oktatásra: azt a társadalmi felemelkedés (egyik) kulcsának tekintik. Erről később még ejtünk néhány szót.

Történeti áttekintés¹⁰

Közismert, hogy az amerikai felsőoktatás története a gyarmati korba nyúlik vissza. A máig létező, legismertebb keleti parti egyetemeket korabeli vallási felekezetek és egyházak hozták létre, angol (Oxford, Cambridge) mintára. A Harvard története 1636-ig, a Yale-é 1701-ig nyúlik vissza, a Columbiát és a Princetont az 1740-es években alapították. Ezeket a magánegyetemeket általában Új-Angliához kötjük, bár a virginiai William and Mary College-ot (1693), a philadelphiai University of Pennsylvaniát (1755) és a New Jersey állambeli Rutgerst (1766) is ekkoriban jegyezték be. Az 1783-ban létrejött Amerikai Egyesült Államok nyugati terjeszkedésével újabb és újabb magánegyetemeket hoztak létre: a St. Louis-i Washington Universityt 1853-ban, a jelenleg 27 Nobel-díjas oktatóval büszkélkedő Stanfordot 1885-ben, a Chicagói Egyetemet (ahol Szilárd Leó is kutató) pedig 1892-ben alapították.

A 19. század közepén a területi terjeszkedés és az alulról jövő reform mozgalmak közös eredménye volt az állami egyetemek rendszerének megteremtése, bár ilyen intézményeket szintén ismerünk a gyarmati korból is (University of Georgia, 1785, University of North Carolina at Chapel Hill, 1789). Az 1862-ben elfogadott, majd 1890-ben az unióba újonnan felvett tagállamokra és a polgárháborús déli államokra is kiterjesztett Morrill Act hozta létre az úgynevezett „landgrant” egyetemeket. A rendszer lényege az volt, hogy a szövetségi kormányzat minden államnak átad annyiszor 30 ezer acre (120 négyzetkilométer) szövetségi kézben lévő területet, ahány kongresszusi képviselője és szenátora összesen van, s az ebből származó bevételeket egy újonnan alapított állami egyetem finanszírozására kell fordítani. Ezek elsődleges feladata az agrár- és műszaki tudományok oktatása volt, de az 1862-es törvény kiemelte a hadművészet és a bölcsészettudományok oktatásának fontosságát is. A konkrét részleteket az egyes államok törvényhozására bízták: ekkor és ezért alakult ki az a rendszer, hogy az Egyesült Államokban nincs központi tanterv, sem azért felelős szövetségi kormányzati intézmény. Az 1890-ben elfogadott 2. Morrill Act a feketék számára létrehozott (szegregált, de állami) egyetemeknek is biztosított finanszírozást.

¹⁰ Ez az összefoglaló az amerikai felsőoktatás történetének két ikonikus munkájára épül: Frederick RUDOLPH, *The American College & University. A History* (New York: A. Knopf, 1962); John R. THELIN, *A History of American Higher Education*. (Baltimore, MD: Johns Hopkins UP, 2011[?]). Thelin tulajdonképpen Rudolph szakmai „örököse”, az 1962-es könyv új kiadásához is ő írt kritikai előszót. Amerikai egyetemi kurzusokon általában ezt a két könyvet használják tankönyvként a téma tanítására.

A századfordulóra az amerikai egyetemek nemzetközi elismertsége megnőtt, és egyre több európai tudós (köztük a csehszlovák államalapító Tomas G. Masaryk) ment Amerikába tanítani. Ezt az időszakot az „egyetemek korának” is nevezik, mert ekkor vált a felsőoktatás a mindennapi amerikai élet szerves részévé. Az első világháborús amerikai béke-előkészítő munka kutatása során meglepve tapasztaltam, hogy a Columbia, Harvard és Yale oktatói az angol mellett 3-6 nyelven beszéltek, és szinte kivétel nélkül hosszabb időt töltöttek európai (elsősorban német, angol és francia) egyetemeken. Az University of Wisconsin at Madison (állami egyetem) a korszak progresszív gondolkodásának egyik szellemi fellegrája lett, a háború utáni amerikai segélyakciók táplálkozási szakértője (Alonzo E. Taylor) pedig a Kaliforniai Egyetem (szintén állami intézmény) professzora volt.

A két háború közti időszakban tovább fejlődtek a nemzetközi cserekapcsolatok, elsősorban angol–amerikai vonalon. Ekkorra már természetesnek számított, hogy magyar tudósok is amerikai tanulmányútra mentek. A hazai és debreceni amerikanisztika megalapítója, Országh László például 1935-ben (újvilági tanulmányútját követően) vázlatos történetet is írt az amerikai irodalom fejlődéséről.¹¹ A cserekapcsolatokat ekkoriban magánintézmények (például a Rockefeller Foundation vagy a Carnegie Endowmentfor International Peace) működtették. Államközi csereegyezmények csak a Fulbright-ösztöndíj (1946-os) létrehozásával váltak elérhetővé.

A második világháború – és az Egyesült Államok birodalomává válása – az amerikai felsőoktatást is átrendezte. A veteránok számára olcsó vagy ingyenes felsőoktatást biztosítottak (G. I. Bill, 1944), és ebbe a rendszerbe a magánegyetemek is betagozódtak. A „veterán kvóta” ma már egy egyetem hazafiasságának bizonyítéka, és minden intézmény büszkén hirdeti ezt a lehetőséget. A fegyverkezési verseny miatt az 1950-es évek végére az Egyesült Államok kormánya vált a legnagyobb kutatás-finanszírozóvá a műszaki tudományok és az elektronika (később számítógépipar) területén (Caltech, MIT). Az 1887-ben alapított National Institutes of Health (NIH) 1949 után részben kormányellenőrzés alá került, és az orvosi kutatások legfontosabb finanszírozójává nőtte ki magát. Így vált az Egyesült Államok a világ tudományos vezető hatalmává, alig két évtized alatt. Az 1945 és 1970 közti időszakot szokás az „amerikai egyetemek aranykorának” nevezni.

1970 az amerikai egyetemek fekete éve, hiszen két háborúellenes tüntetés is vérfürdőhöz vezetett. Mindkét esetben a Nemzeti Gárda éles lőszerrel lőtt fegyvertelen tömegbe: május 4-én az Ohio állambeli Kent State Universityn, másnap a Missouri állambeli Jackson State Universityn. Nixon elnök televíziós sajtótájékoztatóján „seggfejnek” nevezte a háború ellen tüntető diákokat („bums”), a korszak ikonikus szupercsapata, a Crosby, Stills, Nash & Young pedig az „Ohio” című dallal reagált az elnök

¹¹ ORSZÁGH László, *Az amerikai irodalomtörténet-írás fejlődése* (Budapest: szerzői kiadás, 1935).

megnyilatkozására: „*Tinsoldiers and Nixon coming, we're finally on our own, tinsoldiers and Nixon coming, four dead in Ohio.*”¹²

1972-ben vezették be szövetségi szinten a rászorultságon alapuló diákhitelek rendszerét, s ezt követően drámai módon megindultak felfelé a tandíjak. A feketékkel szembeni nyílt szegregáció és a zsidókkal szemben alkalmazott, bújtatott kvóták¹³ felszámolásával (az 1960–1970-es évek fordulóján) az amerikai egyetemek egyre sokszínűbbek lettek, a hidegháború vége pedig szélesre tárta a korábban már résnyire megnyitott kapukat a vasfüggönyön túlról érkező diákok és oktatók számára is. Az elmúlt néhány évtizedben jelentősen megnőtt az indiai és kínai diákok létszáma is; ma már az ázsiai amerikaiak számítanak „bezzeg” kisebbségnek („*model minority*”).

Ma a világban talán csak az angol egyetemi diplomák súlya vetekszik az amerikaiéval. Ennek tükrében elmondhatjuk, hogy az amerikai felsőoktatás, belső vitái és a rátelepülő média és politikai ellenére egyértelműen sikertörténetnek számít.

Ugyanez – magyar szemmel

A magyar reformkor egyik központi témája a „kiművelt emberfők” kérdése volt. A tudománnyal és oktatással kapcsolatos érdeklődés együtt járt a „művelt nyugat” megismerésének igényével, erre azonban leginkább csak az arisztokrata fiataloknak volt lehetősége az utazási irodalom által „grand tour”-nak nevezett, részben külföldi neveltetésük során. Az 1830-as években azután megindult az utazás áruvá válása. Így a legtehetősebbek azt is megengedhették maguknak, hogy tengerentúli tanulmányútra menjenek, és arról honfitársaiknak be is számoljanak. Az első, s jelentőségét tekintve máig talán legfontosabb ilyen írás Bölöni Farkas Sándor (aki gróf Béli Ferenc kísérője volt) *Útazás Észak Amérikában* című könyve. Számos későbbi utazó (Haraszthy, Miklós Ödön) tulajdonképpen egy „új Bölöni Farkast” akart írni, és az *Útazás* a mai napig kulcsfontosságú szövege a magyar demokratikus (köztársasági) politikai gondolkodásnak. Kevésbé ismert azonban, hogy a szerző az amerikai felsőoktatási rendszerrel is foglalkozott, s tette ezt elsőként, magyar nyelven. Az V. fejezetben az „*amerikai nevelési rendszerről*” ír, konkrétan pedig a West Point-i Katonai Akadémiát mutatja be. A XI. fejezetben a bostoni iskolarendszert írja le és bemutatja a „*Harward kollégiumot*”, valamint a teológiai szemináriumokat is.

¹² A dal stúdióváltozata 1970-ben csak kislemezen jelent meg és a Nixon-kormány mindent megtett azért, hogy azt a rádiók ne játsszák. Ezért a zenekar felvette azt 1971-es dupla koncertlemezére. A „*tinsoldiers*” kifejezés a rohamosztagos, tömegoszlató felszereléssel az egyetemekre vezényelt nemzeti gárdistákra utal.

¹³ Ezeket a numerus clausus-jellegű szabályozásokat az 1960-as évek végén számolták fel számos keleti parti egyetemen. Lásd Leonard DINNERSTEIN, *Antisemitism in America* (New York és Oxford: Oxford UP, 1994), 150–244.

Böloni Farkas reformkori mentalitását a forradalom és szabadságharc bukása utáni utazók továbbvitték. Ennek lényegét abban látom, hogy az utazást, a megszerzett tapasztalatokat a haza szolgálatába kell állítani. Ezért az utazó az indulást megelőzően felkészült a célországából, s ahhoz pozitív elfogultsággal viszonyult. Az ott szerzett tapasztalatait feldolgozta és összevetette a mindenkori hazai helyzettel, és javaslatokat tett arra, hogy mit hogyan lehetne fejleszteni. Ezért szokás azt mondani, hogy a reformkor óta a magyarok keletre a múltba (eredetüket kutatva), nyugatra (tanulni) a jövőbe utaznak. A még gyerekcipőben járó hazai utazáskutatás azt már igazolta, hogy az amerikai oktatási rendszer bemutatása szerves részükké vált ezeknek a beszámolóknak, legalábbis a kommunista hatalomátvételig. Böloniéék után egy évvel járt Amerikában Nagy Károly matematikus és csillagász, aki szakmai kapcsolatot épített az új MTA és a (Benjamin Franklin által alapított) philadelphiai Amerikai Filozófia Társasággal. A teljesség igénye nélkül: az amerikai felsőoktatásról, az amerikaiak tudományosságához fűződő viszonyáról elismerő hangon számolt be Nendtvich Károly (1858) és Pulszky Ferenc (1881), Kecskeméthy Aurél (1876) és a világhiállítási utazók (Chicago, 1893. és St. Louis, 1904. kapcsán), valamint (posztumusz memoárjában) gróf Apponyi Albert (1935), Zerkowitz Emil (1905) és a vatikáni diplomata báró Vay Péter (1910). Ez a trend a két háború közötti időszakban is folytatódott. A korszak egyik legérdekesebb munkája Kol Erzsébet szakmai úti beszámolója (*A Tisza-parttól Alaszkaig*), és rendkívül szórakoztató dr. Szabó László debreceni egyetemi magántanár összefoglaló írása, *Az igazi Amerika* is. Ezt az évszázados, őszinte érdeklődést zárta rövidre a kommunista diktatúra 1945 után, hiszen a rendszer „államvallássá” tette az intézményes Amerika-ellenességet.¹⁴ Az egyetemközi kapcsolatokat csak az enyhülés időszakában, az 1970-es években sikerült részben helyreállítani, az amerikai oktatási rendszer bemutatása pedig az amerikanisták „tűrt” privilégiuma maradt. Ezért tudunk ma is keveset az amerikai felsőoktatás rendszeréről.

Viták

A mai amerikai felsőoktatási rendszer megértésének egyik kulcsa az 1980-as években lefolyt „tananyag-háború” („*curriculum/canon wars*”). Elsőként a bölcsészettudományok területén merült fel, hogy kell-e tanítani mást a klasszikusokon kívül is, hogy nézzen ki például egy átfogó, nemzeti irodalomtörténeti kurzus. Itt az új ellenség a „halott fehér férfiak művei” („*dead white male canon*”) lettek: és lassan kikerült a tananyagból Shakespeare és Frost, Proust és Dosztojevszkij, Whitman és Poe, Vonnegut és Ginsberg. Ez az amerikai nemzeti identitáson belüli hangsúlyeltolódást jelezte: a hatvanas évek lázadása után lehiggadó, katedrához jutó *babyboomer*-generáció számára az etnikai, faji,

¹⁴ A részleteket és a pontos bibliográfiai adatokat lásd a 2. jegyzetben idézett munkámban, fent.

vallási hovatartozás fontosabb lett, mint a közös nemzeti értékek, hagyományok. Ezt a kampuszhabórut az újbals elit látványosan megnyerte, és pozícióit ma is őrzi. Ebben van némi ironia, hiszen manapság éppen azok korlátozzák mások szólás- és vélemény-szabadságát, akik hajdan igen harcosan kiálltak ezekért az értékekért. A téma ikonikus könyve Allan Bloom munkája, a *The Closing of the American Mind*, 1987-ből. A korszak reprezentatív iskolai filmje a joggal klasszikussá vált és itthon is népszerű *Holt költők társasága* (1989).

A felsőoktatást csaknem kétgenerációnyi hallgatás után a PBS csatorna vette nagyi-tó alá a *Declining by Degrees: Higher Education at Risk* (Fokozatos hanyatlás: veszélyben a felsőoktatás) című, 2005-ben elkészült, mintegy kétórás dokumentumfilmjében.¹⁵ A film (és az annak nyersanyagául szolgáló könyv) nosztalgiával néz vissza az 1950-es évekbeli aranykorra, amikor a felsőoktatás sokak számára olcsón elérhetővé vált, és már nem az elitbe, hanem a középosztályba való jutást jelentette. Különösen fájjalja az „olcsón és jó minőségben” tanító állami egyetemek elüzetiesedését: „*ma már drágán és megkérdőjelezhető minőségben*” oktatnak. Ez igaz, hiszen a nyolcvanas évek vége óta megötszöröződtek az állami egyetemi tandíjak. Ezzel a filmmel indult be a közbeszéd számos témában. Ezek közé tartozik (a teljesség igénye nélkül) az egyetemi oktatók véglegesítése (*tenure*), az elkallódó diákok, a szakmai mentorálás színvonalának hanyatlása és a sport túlzott dominanciája az egyes egyetemek megítélésében. A korszak ikonikus filmje az *Accepted* (Felvéve, 2006) című vígjáték, melyben a mindenhol elutasított diákok saját, alternatív egyetemet hoznak létre; s ez természetesen jobban működik és sikeresebb, mint az akkreditált intézmények. Ez egyben az időközben egyre divatosabbá váló „otthoni oktatás” („*homeschooling*”: a hanyatló, vagy annak vélt közoktatás alternatívája) alig leplezett propagandája is.

A következő, egyben máig utolsó vita 2015-ben indult Greg Lukianoff és Jonathan Haidt cikkével, amely a befolyásos *The Atlantic* szeptemberi számában jelent meg, és a folyóirat 150 éves történetének egyik legolvasottabb cikkévé vált. A „*The Coddling of the American Mind*” című írás nyilvánvalóan utal Bloom 1987-es könyvére, de itt nem bezárásról van szó, hanem babusgatásról. Lukianoff alkotmányjogász és szólásszabadság-szakértő, Haidt viselkedépszichológus. A cikk egy kávéházi beszélgetésből nőtt ki, hiszen a teljesen más szakmákban dolgozó két barát közös témát talált: a felsőoktatási rendszer nem a hétköznapi életre neveli a diákokat, hanem áldozati kultúrát termel ki. A két új kulcsszó a „mikroagresszió” („*microaggression*”) és a „figyelmeztetés” („*trigger warning*”). Előbbi olyan megnyilvánulás, amivel úgy sértjük meg a másikat, hogy észre sem vesszük, mit tettünk, utóbbi az érzelmileg felkavaró témák tanárok számára kötelező, intéssel egybekötött bevezetése. Ez Lukianoffék szerint ezt jelenti, hogy a kampuszokról kezdenek kiszorulni az olyan szavak, ideák és témák, melyeket egyes diákok kényelmetlennek vagy sértőnek érezhetnek. Ezeket a szavakat, véleményeket erőszakkal

¹⁵ A film a YouTube-on elérhető: <https://www.youtube.com/watch?v=BcxDVYo2wH8>. Hozzáférés: 2020.05.15.

fojtják el, ami a szólásszabadság és a szabad véleménycsere értelmetlen korlátozása. Ezt a szerzők részben a politikai korrektségnek, részben egy új, „áldozati kultúra” kialakulásának tulajdonítják. Ezzel Haidt szerint viszont az a baj, hogy a viselkedépszichológia egyik alaptézise az, hogy a szorongásos betegségek („*anxiety disorder*”) kezelésének kulcsa éppenséggel nem a félelem tárgyának kivétele a terápiából. A szerzők által „bosszúálló védelmezés”-nek („*vindictive protectiveness*”) nevezett viselkedésforma – mely a szembenézés helyett a menekülést választja – éppen ezért kontraproduktív. Ajavasolt kezelést hangsúlyozottan nem gyógyszeresen képzeltek el, és „kognitív viselkedésterápia” („*cognitive behavioral therapy*”) névre keresztelték. Ennek lényege, hogy a legfontosabb kognitív torzításokkal („*cognitive distortions*”) szembesítsék a beteget és ezzel fokozzák realitásérzékét. Haidt 12 ilyen torzítást sorol fel, és ezeket a cikkben egyenként végigvesziki az egyetemek kontextusában. Ezek közül a legérdekesebbek: a katasztrófizálás (mindent a lehető legrosszabb végkimenetel szempontjából értékelni), a gondolatolvasás (a saját, belső bizonytalanság rávetítése a másokra), a túlzott általánosítás (a „*nekem soha semmi sem sikerül*” típusú gondolkodás) és az érzelmi érvelés (logikus argumentumok és döntések helyett).

A cikk, majd az abból készült könyv¹⁶ a 2016-os elnökválasztás után vált aktuálissá, hiszen számos egyetemen fizikai támadás is ért egyes, hivatalosan meghívott, republikánus és / vagy konzervatív szónokokat. 2017 februárjában a világsajtót is bejárta az az incidens, amikor a Trump elnök által azóta terrorista szervezetté nyilvánított Antifa nevű, szélsőbaloldali szervezet nyílt erőszakkal megakadályozta Milo Yiannopoulos előadását a kaliforniai Berkeleyn, ahol fél évszázaddal korábban még a szólás- és tanszabadságért tüntettek.¹⁷ Hasonló atrocitások érték Heather Mac Donald konzervatív újságírónt¹⁸ és a youtube új sztárját, Jordan Petersont is. Az általuk felvetett, nyilvánvalóan sokakat érdeklő témákról nincs, vagy alig van párbeszéd, miközben könyveik milliós példányszámban kelnek el és sorozatban jelennek meg más nyelveken (Peterson például magyarul) is. Az egymást kölcsönösen kizáró-kioltó narratívák az egyes politikai táborok professzionális és közösségi médiájuk visszhangkamráiban léteznek csupán, így értelmes párbeszéd-ről szó sem lehet. Csak két szemléletes példa: tíz-húsz évvel ezelőtt Mark Twaint azért (is) tanították, mert leírta, hogyan beszéltek az ő korában, a Huckleberry Finn új, „kritikai” kiadásában azonban az „N betűvel kezdődő szót” minden alkalommal kicserélték az „*African-American*” szóra.¹⁹ Az 1960-as évek fekete polgárjogi aktivistája, ifj. Martin

¹⁶ Greg LUKIANOFF és Jonathan HAIDT, *The Coddling of the American Mind. How Good Intentions and Bad Ideas Are Setting Up a Generation for Failure* (New York: Penguin Press, 2018).

¹⁷ Erről lásd a CNN híradását: <https://edition.cnn.com/2017/02/01/us/milo-yiannopoulos-berkeley/index.html>. Hozzáférés: 2020.05.15. A botrány szeptemberben megismétlődött.

¹⁸ Heather MAC DONALD, *The Diversity Delusion. How Race and Gender Pandering Corrupts the University and Undermines Our Culture* (New York: St. Martin's Press, 2018), 9–16.

¹⁹ Verna GATES, „Scholar reissues Huckleberry Finn minus the 'N'-word” at *Reuters*, 2011. január 5.: <https://www.reuters.com/article/us-usa-twain/scholar-reissues-huckleberry-finn-minus-the-n-word-idUSTRE70460O20110105>. Hozzáférés: 2020.05.15.

Luther King még arról beszélt, hogy a „*Negro*”-t nem kezelik egyenlőként, ma ezt a szót már ki sem szabad mondani tanteremben. Így biztosan nem lehet megismerni a múltat és feldolgozni a traumákat. A *collegefix* nevű internetes portál eközben napi szinten traktálja (vélt és valós) horror sztorikkal az olvasóit arról, hogy a baloldali véleményterror hogyan teszi tönkre az amerikai oktatási rendszert.²⁰

Miérték

Az amerikai felsőoktatás nyilvánvalóan nem problémamentes, de minőségét tekintve – minden kétséget kizáróan – a legjobb a világon. Amerikában tanulni, kutatni továbbra is a szakma csúcását jelenti, legyen bármi is a tudományterület. Ez egyértelműen a legjobban finanszírozott rendszer a világon és olyan sokszínű, hogy valóban mindenki – akiben megvan a megfelelő ambíció – megtalálja benne a helyét és számítását.

A felsőoktatás mára ugyanakkor éppúgy a politikai csatározások áldozatává vált, mint a migráció vagy a környezetvédelem kérdése. Mivel a politika és az azt kiszolgáló média nem az egyes kérdések rendezésében, hanem – sokkal inkább – a konfliktus fenntartásában érdekelt, értelmes párbeszédre esély sincs. Érdemes megfigyelni, hogy mint oly sok más amerikai témát, ezt is a saját szemüvegükön keresztül látatják velünk: vannak komoly filmek és idióta, önmagukon röhögő vígjátékok és az azonnali világvegről naponta tudósító médiamunkások. A probléma létezik, de a diskurzus csak és kizárólag a két, egymástól hermetikusan elzárt buborékban (visszhangkamrában) folyik. Az egyikben a katolikus és meleg Milo vagy az ortodox zsidó Albert Hazony antiszemita, a másikban pedig a PC-rendőrség zaklatja a normális diákokat és oktatókat a „fehér bűnösség” („*white guilt*”) zászlaja alatt. Pedig a társadalomban nem erre volna igény.

A 2018-as időközi kongresszusi választások előtt jelent meg a *Hidden Tribes* (Rejtőzködő / Rejtett törzsek) címet viselő elemzés, mely több mint 800 ember megkérdezésével készült. E szerint az amerikai társadalom hét „törzsré” oszlik és a diskurzust a két szélsőséges csoport (a „progresszív aktivisták” és a „hithű konzervatívok”) alakítják, ők azonban alig teszik ki a teljes lakosság 15%-át. A szerzők által „*kimerült többségnek*” nevezett „közép” nem akar ideológiai háborúkat, faji konfliktusokat, ám alig mer a nyilvánosság előtt megszólalni, nehogy megsértsen (mikroagresszió) bárkit is.²¹

²⁰ <https://www.thecollegefix.com/>: A logo szerint: „*Your daily dose of Right-minded news and commentary from across the nation.*” A „*Right-minded*” itt szójáték: egyszerre jelent helyesen gondolkodó és jobboldali orientációjú híreket. Ez nyilvánvaló lázadás a politikai korrektség túlkapasai ellen.

²¹ Stephen HAWKINS et al., *Hidden Tribes: A Study of America's Polarized Landscape* (More In Common, 2018). A jelentés honlapja: <https://hiddentribes.us/>. A jelentés szerint az amerikaiakat négy kérdéskör osztja meg leginkább: a bevándorlás, a faji egyenlőtlenségek és az ezzel járó rendőri brutalitás, a társadalmi nemek kérdése és a terrorizmus. A társadalom többségét kitevő „kifáradt többség” („*Exhausted Majority*”: a két szélsőség közti, közel 70%-nyi lakos) hajlana kompromisszumra és nem kíván napi szinten háborúzni. Véleményem szerint ez áll a jelenlegi konzervatív fordulat hátterében is.

Ez világosan megmutatja, hogy a média által generált és közvetített kép sem az amerikai kultúra, sem konkrétan a felsőoktatás megismerését nem ségíti.

A politikai dimenzió

A 2016-os választás azért is volt fontos, mert mindkét nagy pártban alulról jövő, fiatalok által vezetett lázadást láthattunk: a Facebook-generáció felkelt a gép mellől, és kiment az utcára tüntetni. A probléma az volt, hogy míg a republikánusok engedtek ennek a nyomásnak, addig a demokraták nem. A három legesélyesebb jelölt Donald Trump, Hillary Clinton és Bernie Sanders volt. Mindhárman ugyanannak a generációnak a tagjai, de a mai kihívásokra teljesen eltérő válaszokat adtak. Az alulról jövő lázadást Trump és Sanders képviselte, de utóbbi előtt durván becsapták az ajtót saját pártjában (némi szalonképtelen zsidózás kíséretében).

A négy évvel ezelőtti és az idei kampányból ugyanazt szűrhetjük le: az új, aktív szavazókat és a kereső korú választókat (*Millennials és Generation X*: 51 éves korról bezárólag 110 millió választópolgár, szemben a 70 millió *babyboomerrel*)²² alapján véve négy dolog érdekl: 1. az egészségbiztosítás, a 2. nyugdíj, 3. a tandíjak és 4. a környezetvédelem ügye. Mind a négy terület komoly, és egyre növekvő pénzügyi terheket ró a keresőkorú lakosságra és generációs konfliktusokat szül.

2016-ban egyedül Sanders vállalta fel, hogy megválasztása esetén rendezi a tandíjak és az egészségbiztosítás ügyét, őt azonban saját pártja lehurrogta, a republikánusok pedig lekommunistázták. A tavaly lábra kapott „Ok, boomer”-kampány kampány után az idei választáson azonban Elizabeth Warren, a demokraták egyik erős jelöltje immár a tandíjak ügyének rendezésével kampányol, bár nem világos (ahogy Sanders esetében sem volt az), hogy a szövetségi kormányzat mit tud tenni a tőle gyakorlatilag független állami egyetemek, és főleg a magánegyetemek vonatkozásában.

Ezek a kampányfogások éppen a jelöltek kora miatt hiteltelenek: Sanders 1941-ben, Trump 1946-ban, Clinton 1947-ben, Warren 1949-ben, a demokraták (jelenleg, 2020 májusában) vezető jelöltje, Joe Biden pedig 1942-ben született. A 2016-os választás kapcsán az volt a benyomásunk, hogy két, rendkívül népszerűtlen, a múltban és a múltból élő jelölt csapott össze. Idén is úgy tűnik, hogy a *babyboomer*-generáció akarja megmondani a hatalomtól távol tartott – ám őket már létszámában meghaladó – fiatalabb generációknak a „tutit”. Ebben Sandersnek annyi előnye van, hogy ő nem a szigorú szülőt (Hillary Clinton) vagy valóságshow-műsorvezetőt (Donald Trump) játssza, hanem mindenki kedvenc, az 1960-as évekből itt maradt nagyapjának szerepét. Ennek az elnökválasztási kampánynak tehát érdekes kérdése lesz, hogy ki milyen választ

²² Anthony CILLUFFO és Richard FRY, „An early look at the 2020 electorate” at PEW, 2019. január 30.: <https://www.pewsocialtrends.org/essay/an-early-look-at-the-2020-electorate/>. Hozzáférés: 2020.05.15.

tud adni a diákHITELEK rendezésére, és ezt mennyire hitelesen teszi. Ez cikkünk befejezésének pillanatában nem világos, hiszen Biden kapcsán máris megindult az újabban politikai rituálévá váló szexuális zaklatási vádak kitérőgyalása.

Zárásként: személyes benyomásaim

Esszém végén szeretném vázolni, hogy is néz ki ez a rendszereg érdeklődő, magyar amerikanista szemével nézve. Saját, korlátozott tapasztalataimból nyilvánvalóan nem vonhatunk le általános következtetéseket, ezért jegyeztem meg már esszém elején, hogy ez egy tudatosan szubjektív írás. Három amerikai egyetem oktatási rendszerét tapasztaltam meg személyesen: A George Washington Universityn órákat hallgattam (GWU: 2000–2001), az University of Missouri-St. Louison (UMSL: 2009) és a Texas Christian Universityn (TCU: 2015–16) pedig oktattam. Ezek közül az UMSL állami egyetem, a másik kettő magánintézmény.

A GWU „*republikánus-keltető*”-nek számít, a másik kettő klasszikusan balos „*liberalarts college*”. Ezt úgy kell érteni, hogy 2000 őszén a GWU-n egyetlen demokrata pártesemény sem volt; amikor rákérdeztem, hogy ez miért van így, a válasz az volt: „*Miért lenne?*” Az UMSL-en 2009 tavaszán az Obama-kormány két tagja is megfordult meghívott vendégelőadóként. Ez tehát azt mutatja, hogy az egyetemi kampusz egyben politikai tér is, ezért nyilvánvalóan ideológiai konfliktusok ütközőzónája. Meg sem próbálnak egyenlő mércével mérni: az egyes egyetemek politikai prioritásai ismertek, és ez szerepet játszik abban is, hogy ki hova (nem) jelentkezik.

Könyvtári és technikai felszereltség terén a magánegyetemek előrébb járnak: magasabb tandíjából, jóval kevesebb hallgatót oktatva, többre telik. Az állami egyetemek költségvetését az adott állam törvényhozása határozza meg, így ezeknél sokkal nagyobb a bizonytalanság. A TCU könyvtára például világszínvonalú, de az UMSL könyvtára is bőven megfelel a kutatóegyetemi szintnek. A hallgatók társadalmi háttere egyértelműen tükrözi azt, hogy ki mennyit tud költeni a tanulásra. Az UMSL-es diákjaim például késő délután, este jártak órára, mert napközben dolgoztak. Mindhárom egyetemen magas színvonalú, igazán hallgatóbarát oktatómunka folyt, de véleményem szerint az UMSL-en volt a legnagyobb „hajítás”. Mindkét egyetemen, ahol vendégoktatóként tanítottam, előzetes módszertani és oktatói viselkedési előképzést kaptam, 3-5 nap erejéig. Itt külön felhívták a figyelmünket a hallgatókkal való kapcsolattartás etikai szabályaira és arra is, hogy a szillabuszoknak a mozgásszerű hallgatókra vonatkozó információkat és a különböző, oktatást segítő (például *writing lab*) lehetőségeket is tartalmaznia kell. A TCU-n volt egy neves focistám, aki „félísten” státuszban élt hallgatótársai között, és gyakorlatilag minden kurzusmunkát elvégeztek helyette is. Amikor szóvá tettem, hogy csak elvétve látom órákon, a nem hivatalos válasz az volt, hogy „*He is such a nice boy*”. (Olyan rendes srác – értsd: ne bántsd, ne buktasd meg). Egy kurzus átlagosan heti 150 percet kap, az esetek többségében heti két 75 perces vagy három 50 perces tanórával.

Ez nyilvánvalóan sokkal hatékonyabb és intenzívebb, mint a nálunk divatos heti egyszer 100 perc.

A magam részéről nem tapasztaltam semmiféle „hanyatlást” sem oktatás, sem kutatás terén. Elüzetiesedést viszont igen. Az 1990-es évek elején egy harvardi (történész PhD-s) tandíj 30 ezer dollár körül mozgott, állami egyetemen nem láttam 10 ezernél magasabbat. Ez ma már legalább 2-3-szor annyiba kerül, ahogy fentebb láthatuk. Amikor először jártam az University of Chicago könyvtárában (Joseph Regenstein Library, 1991), azonnal kaptam 10 napos ingyen könyvtárhasználati jogot. Ma ez már szemeszterenként legalább 300 dollár, és a Fulbright-ösztöndíj költségei között is külön tételként szerepel a könyvtárhasználat („*library privilege*”: már a kifejezés is önmagáért beszél). A GWU-n és az UMSL-en gyakorlatilag ingyen jártam meccsre, a TCU-n angol első osztályú focistadion-tarifák vannak. A tanulás költségei tehát egy generáción belül jelentős mértékben megnöttek, és mivel az amerikai társadalom fiatal és fiatalokra épít, erre gazdasági-politikai választ kell adni. Ez az igazi probléma, és nem az alkalmanként egyes kampuszokon örült módjára tomboló Antifák vagy az állítólag sarokban zokogó „hópihék” vagy a PC-rendőrség. (A Lukianoffék által elemzett „babusgató” és a gyakran eltúlzott erőszak-statisztikák a kampuszokon folyó ideológiai háború mai megnyilvánulásai. Ez a háború nem most, hanem az 1960-as években kezdődött, és nem úgy tűnik, hogy egyhamar vége lenne.)

Az amerikai felsőoktatás erőssége sokszínűségében rejlik: az egyetemek nem egyenlők és nem is akarnak annak látszani, csupán jobbak akarnak lenni, mint egy-két évvel korábban voltak. Természetesen nem mindegy, hogy ki hol szerez diplomát, de a diploma a középosztálybeli – nem az elit-státusz *sine qua nonja* –, és ezt több diákom meg is erősítette. Mivel a diákhitel egy előzetes befektetés a munkaerőpiacba, a finanszírozás (elérhető tarifájú hitelek formájában) rendelkezésre áll, de a költségek az elnyerhető (egyre növekvő) fizetések tükrében folyamatosan emelkednek. Az orvosok (jobb szakmákban) 3-5, a bölcészek (jobb esetben) 5-10 év alatt vissza tudják fizetni a hiteleket: ezért nem hallunk olyan szintű tandíjhitel-válságról, mint például a jelzálogok terén, 2008-ban.²³ Mivel a diákhitelek kérdése immár sorozatban a második elnökválasztási kampány kiemelt témája, ebben az ügyben nem számíthatunk érdemi előrelépésre, hiszen erre a problémára nyilvánvalóan nem a „70 és a halál közti” *babyboomerek* fognak választ adni. Az pedig nem az oktatás válsága, hogy egy mai diákot másként kell tanítani, mint egy 20 évvel ezelőt, hanem – oktatóként – a mi feladatunk és felelősségünk.

²³ Egy friss felmérés szerint a diákok átlagosan hat évre becsülik a visszafizetést, de ez valójában 20 év: Abigail J. Hess, „College grads expect to pay off student debts in 6 years – this is how long it will actually take” at *CNBC*, 2019. május 23.: <https://www.cnbc.com/2019/05/23/cengage-how-long-it-takes-college-grads-to-pay-off-student-debt.html>. Hozzáférés: 2020.05.15.